

μάνδρου δέν εἶχε καμμία ὑλική ποιότητα. Αὐτὸ ὅμως τὸ βῆμα τοῦ νοῦ πρὸς τὴν καθαρὰ νόηση τὸ ἀνακαλεῖ σχεδὸν ὁ Ἀναξιμένης, ἀφοῦ θέτει ὑλική ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸν ἀέρα. Τὴν ὀπισθοδρόμηση αὐτὴν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τὴν συγκαλύπτει ὁ Ἀναξιμένης μετὴ δῆλωσὴ του ὅτι τὰ αἰσθητὰ εἶναι τρόποι κυπνώσεως καὶ ἀραιώσεως τοῦ ἀέρος, ὁ ὁποῖος ὅμως εἶναι ἄπειρος. Ἔτσι φαίνεται ὅτι τὰ αἰσθητὰ ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὸν Ἀναξιμένη μετὰ μιὰ ἀρχὴ μὴ αἰσθητή. Ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται ἀπλῶς, γιατί ἡ ἀρχή, τὴν ὁποῖαν θέτει ὁ Ἀναξιμένης, ὁ ἀήρ, ἢ εἶναι κάτι αἰσθητό, ὁπότε ὁ φιλοσοφικός νοῦς ἐπιστρέφει στὸ σημεῖο, ὅπου ἦταν μετὰ τὸν Θαλῆ. Ἄν δέν εἶναι κάτι αἰσθητό, τότε ἐπιστρέφει στὸ ἄπειρο τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Ὅπως ὅμως τὸ ὕδωρ τοῦ Θαλῆ ἔτσι καὶ ὁ ἀήρ τοῦ Ἀναξιμένη θεωρεῖται ἔμψυχος. Ὑλὴ καὶ ζωὴ θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Ἀναξιμένη ὡς σύμφυτα. Δέν ὑπάρχει ἀήρ δίχως ψυχὴ. Ὁ ἀήρ αὐτὸς τοῦ Ἀναξιμένη εἶναι ἡ ἔμψυχωτικὴ καὶ ζωογόνος πνοὴ (πνεῦμα), ἡ ὁποία διατρέχει τὸ σύμπαν καὶ προκαλεῖ ὅλη τὴ γένεση καὶ τὴν κίνηση μέσα σ' αὐτό. Ὁ Ἀναξιμένης λέγει «ὅπως, ἡ ψυχὴ μας, ἡ ὁποία εἶναι καὶ αὐτὴ ἀήρ, συγκρατεῖ ὅλο τὸ σῶμά μας, ἔτσι καὶ τὸν κόσμον ὅλον, τὸν συνέχει ἡ πνοὴ (πνεῦμα) καὶ ὁ ἀήρ». Ὡστε ὁ Ἀναξιμένης ὑλοποιεῖ τὴν ἀρχὴ τῶν ἔντων καὶ συνεπῶς ξαναγυρίζει ἐκεῖ ὅπου ἦταν ὁ Θαλῆς.

5. Ο ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ἡ δεύτερη πόλις τῆς Ἰωνίας, ὅπου μετὰ τὴν Μίλητο ἐμφανίζεται ἡ φιλοσοφία, εἶναι ἡ Ἔφεσος. Ἐδῶ ἐγεννήθη ὁ Ἡράκλειτος, ὁ λεγόμενος σκοτεινός. Ἐζῆσε περίπου ἀπὸ τὰ 536 ὡς τὰ 470. Ὁ Ἡράκλειτος, ἐπειδὴ ἔβλεπε ὅτι ἡ δημοκρατία κατέληγε συχνὰ στὴν ἀναρχία, παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ θέση, ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ ἀριστοκρατικὴ του καταγωγὴ μέσα στὴν πόλη, ἀποτραβήχτηκε ἀπὸ τὰ κοινὰ καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια τῆς ζωῆς του ἔγραψε ἓνα ἔργο, ἡ κατανόηση τοῦ ὁποίου ἦταν καὶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη δύσκολη. Τὰ λίγα ἀποσπάσματα, ποὺ διασώθηκαν ἀπὸ τὸ ἔργο του, ἐπιβεβαιώνουν τὴ γνώμη τῶν ἀρχαίων, ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἦταν δυσνόητος. Ὁ Ἡράκλειτος ἦταν ὁ πρῶτος ἀρχαῖος φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν ἀρχαία πολιτικὴ ζωὴ μετὰ βάση τὴ βαθύτερη ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ γνώση

τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Εἶδε πρῶτος τοὺς κινδύνους τῆς ἀναρχίας καὶ τοὺς κατεπολέμησε. Τὴν προσωπικότητά του πρέπει νὰ τὴν φαντασθοῦμε πολὺ αὐστηρὴ καὶ ὀλωσδιόλου ἀφωσιωμένη, εἰς τὸ ἀπρόσωπο νόημα τοῦ νόμου. Ἐκήρυξε ὅτι, ὅπως μέσα στὴ φύση ἐπικρατεῖ ὁ αἰώνιος νόμος, ἔτσι καὶ μέσα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ ἰσχύῃ ἕνας αὐστηρὸς ἠθικὸς νόμος.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους φυσιολόγους, τοὺς τρεῖς πρώτους Ἴωνες, τὸν Θαλῆ, τὸν Ἀναξίμανδρο καὶ τὸν Ἀναξίμανη, ὡς τὸν Ἡράκλειτο, ὑπάρχει μεγάλη ἀπίστασις. Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει τὴν φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου εἶναι ὁ μεγάλος βαθμὸς αὐτοσυνειδήσεως ποὺ ἔχει μέσα στὸ σύστημά του ὁ λόγος. Ὁ λόγος ἔχει ἐδῶ συνείδηση καὶ γιὰ τὴ δική του ἀρχὴ καὶ γιὰ τὴν ἰδιοτυπία του καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια του καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ του. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἡρακλείτου, εἶναι ἀκόμη ἐστραμμένος πρὸς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, πρὸς τὸ γίγνεσθαι καὶ τὸ εἶναι τοῦ κόσμου. Ἀκόμα καὶ ὅταν ὁ Ἡράκλειτος ὁμιλῇ περὶ τῆς ψυχῆς, δηλαδὴ γιὰ τὴν ὑποκειμενικὴ πηγὴ τοῦ λόγου, θεωρεῖ τὴν ψυχὴ ὡς ἔκφραση καὶ ἀπαύγασμα μιᾶς γενικῆς κοσμικῆς, ἀντικειμενικῆς, μεταφυσικῆς ἀρχῆς. Εἶναι δηλαδὴ καὶ ἡ ψυχὴ μιὰ περίπτωση τοῦ ἐνιαίου κοσμικοῦ νόμου, τῆς μιᾶς μεταφυσικῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. Καὶ ὅμως ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς ἀνοίγει ἐδῶ ἕνα καινούργιο βᾶθος. Ὅταν ἐρευνᾷ τὴν αἰτία τῶν ὄντων ταυτόχρονα ἀνακαλύπτει καὶ κάτι ἄλλο : τὴν αἰτία καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰδικῆς του ὑποστάσεως. Μιὰ εἶναι ἡ ἀρχή, ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται καὶ τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ εἶναι. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴν ὁ Ἡράκλειτος πρῶτος τὴν χαρακτηρίζει ὡς λόγο. Καὶ ἔτσι κατ' οὐσίαν θέτει πρῶτος τὴν πραγματικὴ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας. Γιὰ νὰ φθάσῃ ὅμως ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτὸν τὸν λόγο, ποὺ εἶναι τὸ ὄντως γενικὸ καὶ ἀληθινό, ποὺ εἶναι τὸ κοινὸ μέσα σὲ ὅλα, πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ τυχαῖα ὄρια καὶ τοὺς φραγμοὺς τῆς ὑποκειμενικότητάς του. Πρέπει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὶς αἰσθησεις καὶ ἀπὸ τὴν πλάνη ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀτομικὴ ἀλήθεια γιὰ τὰ γενικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν πλάνη ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχῃ ἀτομικὴ γνώμη γιὰ τὴν οὐσία τοῦ λόγου. Γιὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἡράκλειτος ὅτι : «αὐτὸν τὸν λόγο, ἂν καὶ εἶναι αἰώνιος, δὲν τὸν νοιώθουν οἱ ἄνθρωποι οὔτε πρὶν τὸν ἀκούσουν, οὔτε κι' ὅταν ἀκούσουν», ὅπως ἀκοῦνε ἀκριβῶς τώρα οἱ ἄνθρωποι γιὰ

τόν αἰώνιο λόγο ἀπό τόν Ἡράκλειτο. Καί συνεχίζει : «ἂν καί γίνονται ὅλα σύμφωνα μέ αὐτόν τὸ λόγο, ὅμως οἱ ἄνθρωποι μοιάζουν μέ ἀνίδεους... Οἱ ἄνθρωποι δέν γνωρίζουν τί κάνουν ὅταν εἶναι σέ ἐγρήγορση, ὅπως καί λησμονοῦν τί κάνουν ὅταν κοιμοῦνται». Τέλος συνοψίζει ὁ Ἡράκλειτος αὐτήν τήν σκέψη του καί προσθέτει : «ἐνῶ ὁ λόγος εἶναι κοινός», δηλαδή εἶναι ἓνας καί ἀντικειμενικός, «ζοῦνε οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι ὡσάν νὰ εἶχε ὁ καθένας δική του ἀλήθεια». Μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια εἶναι ἀδύνατο νὰ χαρακτηρίση κανεὶς τὸ καινούργιο καί πρωτότυπο νόημα, ποῦ ὑπάρχει μέσα στή φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου.

Ὁ Ἡράκλειτος δέν προσθέτει ἓνα καινούργιο στοιχεῖο ὑλικὸ γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴ γένεση τοῦ κόσμου, ὅπως ἔκαμαν πρὶν οἱ πρῶτοι Ἴωνες, ἀλλὰ φέρνει μιὰ καινούργια συνείδηση γιὰ τὸ εἶναι τοῦ κόσμου. Ὁ βαθμὸς τῆς αὐτοσυνειδήσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ νοῦ μεγαλώνει μέσα σ' αὐτόν πάρα πολύ. Ὁ λόγος εἶναι αἰώνιος. Ἡ φιλοσοφία δέν ἔρχεται τώρα νὰ ἐρωτήσῃ γιὰ τὴ γένεσή του, ὅπως ρωτοῦσε ὁ μῦθος ἢ ὅπως ἀκόμα ρωτοῦσε ἡ πρώτη ἰωνικὴ φιλοσοφία. Ἔρχεται νὰ ὀρίσῃ τὴν ὑπόστασιν καί ὄχι τὴ γένεσιν τοῦ εἶναι. Ὁχι τί ἦταν, ἀλλὰ τί εἶναι αἰωνίως ἢ οὐσία τοῦ κόσμου, τοῦτο εἶναι τώρα τὸ πρόβλημα. Γιὰ τοῦτο προσθέτει ὁ Ἡράκλειτος ὅτι «τὴν τάξιν αὐτὴν ἐδῶ τοῦ κόσμου, ἢ ὅποια εἶναι ἡ ἴδια γιὰ ὅλα τὰ ὄντα, δέν τὴν ἔθεσε κανένας, οὔτε Θεὸς οὔτε ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἦταν πάντα καί εἶναι καί θὰ εἶναι ἓνα αἰώνιο ζωντανὸ πῦρ, ποῦ ἀνάβει σύμφωνα μέ ὀρισμένα μέτρα καί σβῆνει πάλι σύμφωνα μέ ὀρισμένα μέτρα». Αὐτὴ ἡ τάξιν τοῦ κόσμου, ἢ ἐσωτερικὴ του νομοτέλεια μέ τὰ ἀναπόσπαστα ἀπ' αὐτὴν μέτρα, δηλαδή τὸν ρυθμὸ της, εἶναι ὁ αἰώνιος λόγος τοῦ κόσμου.

Τὸ ἀντικείμενο τῆς γνώσεως δέν εἶναι τώρα οὔτε ἡ ἀρχὴ οὔτε τὸ τέλος, οὔτε ἡ ἀφετηρία ἀπὸ ἧς ὁ κόσμος ἐξεκίνησε, οὔτε ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον κατευθύνεται, ἀλλὰ τὰ ἐσωτερικὰ μέτρα, οἱ ἐσωτερικοὶ ρυθμοί, σύμφωνα μέ τοὺς ὁποίους κινεῖται καί ρυθμίζεται. Τὸ γίγνεσθαι ὡς αἰώνιο δέν γνωρίζει οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος ἢ καλύτερα ἔχει παντοῦ τὴν ἀρχὴν του καί παντοῦ τὸ τέλος του. ἔχει αἰωνιότητα. Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς φθάνει τώρα στὴν ἐσωτερικὴ κατανόησιν τοῦ κόσμου, ἐλευθερώνεται ὀλωσδιόλου ἀπὸ τὴν ὑπερβατικὴν, μυθικὴν ἀρχὴν, ποῦ τοποθετεῖται πέρα ἀπ' αὐτόν. Τὰ μέ-

τρα, σύμφωνα με τὰ ὅποια κινεῖται ὁ κόσμος, δὲν εἶναι δυνατόν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κόσμο, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἶναι μέσα του ὡς ἐσωτερικὴ ρυθμιστικὴ ἀρχή, ὡς ἓνας ἐσωτερικὸς ρυθμὸς τοῦ κόσμου. Τὸ γίνεσθαι καθ' ἑαυτὸ εἶναι χωρὶς ὄρια, ὅλα εἶναι μέσα του, καὶ γίνονται μέσα σ' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε πέρα ἀπ' αὐτὸ πού νὰ μπορῇ νὰ τοῦ θέσῃ ὄρια. "Ὁμως τὸ γίνεσθαι τοῦτο ἔχει ἐσωτερικὰ ὄρια καὶ μέτρα καὶ σύμφωνα με αὐτὰ ἀκριβῶς κινεῖται. Ἡ ζωὴ τοῦ γίνεσθαι εἶναι διαλεκτικὴ, δὲν εἶναι ἀπλῶς χρονικὴ, δηλαδή ἡ κίνησή του ἔχει μέσα της τὰ μέτρα καὶ τοὺς ρυθμούς. Τοῦτο ἰσχύει κατὰ τὸν Ἡράκλειτο καὶ γιὰ τὸ ὅλον καὶ γιὰ τὸ μέρος καὶ γιὰ τὸ γενικὸ καὶ γιὰ τὸ ἰδικό. Κανένα ὄν δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὰ μέτρα του, τοῦτο θὰ ἦταν ὕβρις πρὸς τὸν αἰώνιο λόγο. Γιὰ τοῦτο λέγει ὁ Ἡράκλειτος ὅτι «ὁ ἥλιος δὲν θὰ ξεπεράσῃ ποτὲ τὰ μέτρα του, δηλαδή τὸν νόμο τῆς κινήσεώς του, ἀλλοιῶς θὰ τὸν συλλάβουν οἱ Ἐρινύες, τὰ ὄργανα τῆς δίκης, τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξεως».

"Ἄν ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, ὅπου βρισκόμαστε τώρα, ρίξωμε ἓνα βλέμμα πρὸς τοὺς τρεῖς πρώτους Ἴωνας φιλοσόφους, θὰ ἰδοῦμε πόσο μεγάλη ἀπόσταση χωρίζει τὸν Ἡράκλειτο ἀπ' αὐτούς, πόσο βαθύτερα ἔχει τώρα ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς εἰσχωρήσει εἰς τὸ πρόβλημά του. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμα πού ὑπάρχουν ὑπολείμματα τῆς πρώτης ἰωνικῆς φιλοσοφίας μέσα στὸ σύστημα τοῦ Ἡρακλείτου τὸ περιεχόμενο τῶν ἐννοιῶν εἶναι πέρα καὶ πέρα διαφορετικόν. Ἔτσι βλέπομε ὅτι οἱ εἰκόνες πού μεταχειρίζεται ὁ Ἡράκλειτος ἀπὸ τὴν ὕλικὴ πραγματικότητα γίνονται σ' αὐτὸν σύμβολα μιᾶς ἀφανέρωτης, νοητῆς ἀρμονίας, πού εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν φανερωμένη ἀρμονία. Τὸ πῦρ εἶναι ἓνα ὕλικὸ στοιχεῖο καὶ τὸ μεταχειρίζεται ὁ Ἡράκλειτος γιὰ νὰ συμβολίσῃ τὸν αἰώνιο λόγο τοῦ κόσμου. Πολλὲς φορές φαίνεται ὅτι ὁ Ἡράκλειτος δέχεται τὸ πῦρ ὡς πρώτη ὕλη, πού προκαλεῖ μὲ τὶς ἀλλοιώσεις του ὅλη τὴ γένεση καὶ ὅλη τὴ ζωὴ τῆς φύσεως. Ἔτσι λέγει ὅτι γίνεται μιὰ ἀμοιβαία συναλλαγὴ τῶν πάντων μὲ τὸ πῦρ καὶ τοῦ πυρὸς μὲ τὰ πάντα, ὅπως γένεται μιὰ συναλλαγὴ μεταξὺ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἀντιστρόφως. Ἐκεῖνο ὅμως πού δίνει στὸ πῦρ τὴν ἐξαιρετικὴ αὐτὴν σημασίαν μέσα στὸ σύστημα τοῦ Ἡρακλείτου δὲν εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ πῦρ εἶναι τὸ μόνιμο ὑπόβαθρο, κατὰ τὸν Ἡράκλειτο, τῆς

γενέσεως τοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὅτι τὸ πῦρ εἶναι ἡ αἰσθητὴ εἰκόνα γιὰ τὴν αἰώνια αὐτὴν γένεση. Εἶναι ἡ ἔκφραση γιὰ τὴν αὐτόνομη κίνηση καὶ ἀλλοίωση τοῦ κόσμου. Ἡ γένεση αὐτὴ τοῦ κόσμου μοιάζει ἀκριβῶς μὲ τὴ φλόγα ποὺ τρέφεται μόνη τῆς καὶ ποὺ τρώγεται μόνη τῆς. Ὅ,τι ὀνομάζομε «εἶναι» ὑπόκειται σ' αὐτὴν τὴν μοῖρα. Τὸ εἶναι τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἄλλοῦ παρὰ μέσα στὴν ἀλλοίωσή του, ἡ ὁποία μέσα τῆς ἔχει καὶ τὴν αἰτία τῆς φθορᾶς τῆς. Ἔτσι δὲν ὑπάρχουν ὄρια σταθερὰ ἀνάμεσα ζωῆς καὶ θανάτου, γιὰτι κάθε τι κατ' οὐσίαν πεθαίνει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γεννιέται, συνεπῶς μαζὶ καὶ τὰ δύο, ζωὴ καὶ θάνατος, φανερώνουν τὴν οὐσία τῆς γενέσεως.

Ἔχομε λοιπὸν ἐδῶ ἓνα σύστημα περὶ κόσμου αὐστηρὰ καθωρισμένο, μιὰ εἰκόνα τοῦ κόσμου πλαισιωμένη ἀπὸ μιὰ καθολικὴ ἔννοια. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶναι ἀπαύγασμα περισσότερο μιᾶς ἐνόρασεως καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα ἀκριβοῦς παρατηρήσεως καὶ ἀναλυτικῆς διαγοητικῆς ἐργασίας. Εἶναι μιὰ μεγαλόπνοη σύλληψη τοῦ νοῦ γιὰ τὸν κόσμο. Ἄν ὅμως συγκρίνωμε τὴν φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου πρὸς τὰ τρία προηγούμενα συστήματα τῶν ἄλλων Ἰώνων, τότε πρέπει νὰ εἰποῦμε ὅτι αὐτὴ εἶναι καὶ μιὰ διαλεκτικὴ μεταμόρφωση καὶ μιὰ κριτικὴ τῶν προηγουμένων συστημάτων. Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως τῶν τριῶν πρώτων Ἰώνων ξεκινάει ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης μὲ τὶς ἰδικές τῆς ποιότητες. Οἱ εἰδικές ποιότητες τῆς ὕλης ἀποτελοῦν, κατὰ τὴν πρώτη ἰωνικὴ φιλοσοφία, τὰ ὄντα. Ταυτοχρόνως οἱ πρώτοι Ἰῶνες φιλόσοφοι ζητοῦν τὴν αἰτία αὐτῶν τῶν εἰδικῶν ποιότητων, δηλαδὴ τὴν πρώτη ὕλη, χωριστῆ ἀπὸ τὶς ποιότητες. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ὁ Ἡράκλειτος τὸ λύει μὲ τὴν ἄρνηση. Γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τὸ πρόβλημα τοῦτο, εἶναι ματαιοπονία νὰ ἐρευνᾷ κανεὶς γιὰ νὰ εὔρη τὴν οὐσιαστικὴν αἰτία τῶν αἰσθητῶν στοιχείων, τῶν ποιότητων τῆς ὕλης, γιὰτι ὅ,τι ὀνομάζομε ἐμεῖς ἰδιότητα καὶ ποιότητα τοῦτο κατ' οὐσίαν ὑπάρχει γιὰ τὴν πεπερασμένη μας ἀντίληψη, γιὰ τὴν αἴσθηση.

Ἀπὸ τὴν σκοπιὰ τοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὰ φαινόμενα καὶ ζητάει τὴ γενικότητα, τὸ πρόβλημα τοῦτο χάνεται, μηδενίζεται. Ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου, ποὺ μᾶς δίνουν οἱ αἰσθήσεις, δὲν ἔχει μέσα τῆς τὸν νόμο τοῦ ὄλου, τὸ νόμον τῆς ἀφανέρωτης ἁρμονίας, προσέχει καὶ τονίζει μόνον τὰ μέρη, δὲν μᾶς δίνει τὴ σημασία τοῦ ἀπολύτου. Ὅ,τι μᾶς προσφέρει ἡ αἴσθηση ὡς ἀντί-

κείμενο ἢ ὡς ιδιότητα καὶ ποιότητα τοῦτο δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ μετάπτωση, μιὰ ἀλλοίωση. Ἡ μετάπτωση ἀκολουθεῖ βέβαια ἓνα ἀδιάσειστο νόμο, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῇ καὶ νὰ διατυπωθῇ κατὰ τρόπο γενικό, δὲν ἔχει ὅμως οὔτε ἀπόλυτη ἀρχή, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προέρχεται, οὔτε ἀπόλυτο τέρμα, πρὸς τὸ ὁποῖον τείνει, δηλαδή δὲν ἔχει κανένα ὄριο. "Ὅ,τι ἡ συνειθισμένη μας ἀντίληψη θεωρεῖ ὡς ὄριο τῆς γενέσεως, τοῦτο εἶναι ἓνα προσωρινὸ σημεῖο πρὸς τὸ ὁποῖον προσανατολίζεται μόνον ἡ ἀντίληψή μας. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι καθ' ἑαυτὰ τίποτε, ἀλλὰ παριστάνουν μονάχα τομῆς μέσα στὴ συνέχεια τῆς γενέσεως, εἶναι φάσεις παροδικῆς τοῦ γίγνεσθαι. Κάθε φάση ἀποκτᾷ κάποια σημασία, ὄχι ἀπὸ τὸ ἴδιό της τὸ εἶναι ἀλλὰ γιατί βρίσκεται σὲ σχέση μὲ τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα. Συνεπῶς γιὰ νὰ χαρακτηρίσωμε αὐτὴν τὴ φάση πρέπει νὰ τὴν συνδυάσωμε μὲ τὴν προηγούμενη. "Ἐτσι, ἂν ἡ φάση αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ, πρέπει νὰ τὴν συνδυάσωμε μὲ τὴν ἀντίθετη φάση τοῦ κόσμου ποὺ λέγεται θάνατος. "Ὡστε γιὰ νὰ καταλάβωμε τί γίνεται μέσα στὸν κόσμο καὶ πῶς γίνεται ὅ,τι γίνεται, πρέπει νὰ ἐνώσωμε τὰ ἀντίθετα.

Καμμιά εἰκόνα καὶ κανένα σύμβολο δὲν μπορεῖ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν τὴ γένεση τοῦ κόσμου, γιατί κάθε εἰκόνα εἶναι στατική, ἐνῶ ἡ γένεση εἶναι δυναμική, ὅπου τὰ ἀντίθετα ὑπάρχουν μόνον ἐπειδὴ τὸ ἓνα ἐπιδιώκει τὸ ἄλλο καὶ ταυτοχρόνως τὸ ἓνα κρατᾷ σὲ ἀπόσταση τὸ ἄλλο. Ὁ κόσμος μοιάζει μὲ τὴ λύρα, λέγει ὁ Ἡράκλειτος, ἢ μὲ τὸ τόξο, γιατί ἡ ἀξία καὶ τῆς λύρας καὶ τοῦ τόξου ἔγκειται ὄχι στὴ στατική ὑλική τους ὑπαρξή, ἀλλὰ στὴ δυναμική τους ἐνέργεια, στὴν ἐσωτερική τους ἐνταση. Τὸ μειονέκτημα τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀκριβῶς ὅτι μᾶς δίδουν στατική ἀντίληψη τῶν πραγμάτων. Μὲ τίς αἰσθήσεις δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβωμε ὅτι ὁ κόσμος εἶναι μιὰ ἐνότητα ἀντιθέσεων. Τοῦτο τὸ καταλαβαίνομε μόνον μὲ τὸν νοῦ μας. Ὁ κόσμος εἶναι, ὅπως λέγει ὁ Ἡράκλειτος, «ἐν διαφερόμενον ἑαυτῶ», δηλαδή εἶναι μιὰ ἐνότης μὲ ἄπειρες διαφορῆς καὶ ἀντιθέσεις μέσα της. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως, προσθέτει ὁ Ἡράκλειτος, δὲν νοιώθουν ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἀντιμάχεται τὸν ἑαυτό του, ἐκεῖνο ἀκριβῶς συμφωνεῖ μὲ τὸν ἑαυτό του. Δηλαδή ὁ κόσμος εἶναι κατ' αὐτὸν μιὰ ἁρμονία ποὺ ἀντιμάχεται τὸν ἑαυτό της. "Ὅλα τὰ εἰδικὰ κεφάλαια

τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου ἢ μεταφυσική, ἢ ἠθική κλπ. δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά ἐφαρμογή τῆς γενικῆς αὐτῆς ἀρχῆς.

6. ΟΙ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΙ

Ὁ ὄμιλος τῶν Πυθαγορείων ἐμφανίζεται συγκροτημένος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα μέσα στίς πόλεις τῆς μεγάλης Ἑλλάδος ὡς θρησκευτικὸ καὶ πολιτικὸ κίνημα. Ἰδρυτὴς τοῦ ὀμίλου, «θιάσου», ἦταν ὁ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθηκε κατὰ τὸ 580 π.Χ., ἔφυγε ἔνωρὶς ἀπὸ τὴν πατρίδα του τὴ Σάμο, ἐταξίδεψε σὲ πολλὰ μέρη καὶ πιθανῶς ἐπῆγε καὶ στὴν Αἴγυπτο. Ἡ ἀριστοκρατικὴ πόλις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ὁ Κρότων, ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία τῆς μεταρρυθμιστικῆς του κινήσεως, ἢ ὅποια εἶχε σκοπὸ τὴ θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ κάθαρση τῆς ζωῆς. Περὶ τοῦ πῶς ἦταν ὀργανωμένοι οἱ Πυθαγόρειοι ὄμιλοι μέσα στίς διάφορες πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, μᾶς πληροφορεῖ ἡ μεταγενέστερη παράδοση καὶ κυρίως ὁ βίος τοῦ Πυθαγόρα, γραμμένος ἀπὸ τὸν Πορφύριο (230—300 μ.Χ.), ἡ ἀξιοπιστία ὅμως τοῦ Πορφυρίου δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀντικειμενική. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ὁ ὄμιλος ἐπέβαλλε ὀρισμένες ὑποχρεώσεις στὰ μέλη του, ἀκόμη καὶ στὴν ἀτομικὴ τους ζωὴ καὶ εἰσήγαγε τὴν κοινὴ ἀπασχόληση μὲ πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ζητήματα, κυρίως δὲ μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὰ μαθηματικά. Ἡ θέση τοῦ ὀμίλου μέσα στὴν πολιτεία τοῦ Κρότωνος ἦταν ἀρχικῶς πολὺ ἰσχυρά, ἰδίως ἀπὸ τὰ 509 καὶ ἔπειτα, ὅποτε μὲ τὴν κατάκτηση τῆς Συβάριδος, πόλεως τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἀπὸ τὸν Κρότωνα, οἱ Πυθαγόρειοι ἀπέκτησαν μεγάλη πολιτικὴ δύναμη. Οἱ πολιτικοὶ ὅμως ἀγῶνες, ὅπου οἱ Πυθαγόρειοι ἀνεμείχθησαν, ἐμείωσαν σιγὰ-σιγὰ πολὺ τὸ κῦρος τους. Ὑπέστησαν πολλοὺς καὶ μεγάλους διωγμοὺς, ὥσπου κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ὁ θιάσος διαλύθηκε.

Ἄν ἀπὸ τῆ σκοπιᾶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου κοιτάξωμε τὴ θεωρία τῶν Πυθαγορείων, θὰ παρατηρήσωμε ἀμέσως ποιά σημεῖα εἶναι συγγενικά καὶ ποιά εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὴ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου. Ὅπως ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Πυθαγορείων στηρίζεται στὴν θεμελιακὴ ἐννοία τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἀρμονίας. Ἡ ἀρμονία εἶναι καὶ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἐνωση ἀπὸ πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ ὁμόνοια ἀντιθέτων

τάσεων. «Ἔστι γὰρ ἁρμονία πολυμιγέων ἔνωσις καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόνησις». Ὅπως ὁ Ἡράκλειτος ἔτσι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι δὲν ἐνδιαφέρονται τόσο γιὰ τὴ γένεση τῶν ὄντων, ὅσο γιὰ τὴν καθαρὰ ὑπόστασή τῶν, δηλαδὴ γιὰ τὸ τί εἶναι τὰ ὄντα ἐν τῇ οὐσίᾳ τῶν. Τὴν οὐσία τῶν ὄντων οἱ Πυθαγόρειοι δὲν τὴν βρίσκουν μέσα σὲ καμμιά ὑλικὴ ἔννοια, ἀλλὰ τὴν ἀναζητοῦν μέσα σὲ μιὰ καθαρὰ λογικὴ ἔννοια, ἣ ὁποία ἐκφράζει τὴ συνάρτηση καὶ τὴ σχέση. Ἡ εἶδηση, πρὸ μᾶς δίνει ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ τοὺς Πυθαγορείους, ὑπογραμμίζει τὸ γνῶρισμα τοῦτο τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων κατὰ τοὺς Πυθαγορείους. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «ἐπειδὴ οἱ Πυθαγόρειοι ἀνετράφησαν μέσα στὰ μαθηματικά, ἐπείσθησαν ὅτι οἱ ἀρχές τῶν ὄντων πρέπει νὰ ζητηθοῦν μέσα σὲ ἀριθμητικὲς σχέσεις». Συνεπῶς καὶ κατὰ τοὺς Πυθαγορείους ἡ ἀλήθεια τῶν ὄντων, ἣ ὁποία ζητεῖται, δὲν προέρχεται ἀπὸ μιὰ πρώτη ὕλη, ἀλλὰ ἔγκειται σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ ρυθμιστικὴ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἣ ὁποία δηλώνει συνάρτηση καὶ σχέση. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι τὸ γνῶρισμα τῶν ἀριθμῶν, ὅτι δηλώνουν συνάρτηση καὶ σχέση. Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ ἀριθμοῦ, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς φιλοσοφίας τῶν Πυθαγορείων, ἔχει μέσα της καὶ τὴν ἀπαίτηση ἑνὸς ὀρισμοῦ πολὺ αὐστηροτέρου ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Ἡρακλείτου. Ἀριθμὸς εἶναι κάτι ὀριστικώτερο καὶ πολὺ πιὸ συγκεκριμένο ἀπὸ τὸν γενικὸν λόγον τοῦ Ἡρακλείτου.

Ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων—τοῦτο ζητοῦν τώρα οἱ Πυθαγόρειοι—δὲν ἀρκεῖ νὰ καταδειχθῇ γενικῶς, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταδειχθῇ πῶς διέπει τίς εἰδικὲς σχέσεις τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν αἰσθητῶν γενικῶς. Γιὰ νὰ γίνῃ ὅμως τοῦτο ἔπρεπε οἱ ἔννοιες τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἁρμονίας, ποὺ ἔθεσε ὁ Ἡράκλειτος νὰ μὴ μείνουν τόσο γενικὲς, ὅπως εἶναι σ' αὐτόν, ἀλλὰ νὰ ὑποστοῦν μιὰ εἰδίκευση, μιὰ ἀτομίκευση, νὰ γίνουν μέτρα ὀριστικὰ τῶν πραγμάτων. Τὰ μέτρα τοῦ γίγνεσθαι, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁμιλεῖ ὁ Ἡράκλειτος, ἦταν δυνατό νὰ τὰ διαισθανθῇ μονάχα κανεῖς, δὲν ἦταν μέτρα μαθηματικῆς ἀκριβείας. Μέσα στὴν παλινδρομίᾳ τοῦ κόσμου, μέσα στὸ ἄνω καὶ κάτω τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς, ἔγινε συνειδητὸ στὸν Ἡράκλειτο ὅτι ὁ κόσμος ἔχει ἕναν ἐσωτερικὸν ρυθμὸν, μιὰ ἐσωτερικὴν τάξιν, ἕναν ἐσωτερικὸν κανόνα. Ὅμως αὐτόν τὸν ἐσωτερικὸν κανόνα τοῦ κόσμου ὁ Ἡράκλειτος τὸν χαρακτηρίζει ἀκόμα σχεδόν.

μυθικά, διότι τὸν ὀνομάζει δίκη καὶ εἰμαρμένη. Ἐπίσης τὸν ἐσωτερικὸ αὐτὸν ρυθμὸ τοῦ κόσμου ὁ Ἡράκλειτος, ὁ ὁποῖος πρῶτος τὸν συνέλαβε, τὸν περιγράφει μὲ εἰκόνες καὶ σύμβολα. Εἶναι ὡσὰν ὁ ἴδιος ἀκόμη νὰ μὴ ἔχη τὴ δύναμη νὰ τὸν βάλῃ μέσα σὲ μιὰ λογικὴ ἔννοια, σὲ μιὰ ὀριστικὴ γνωστικὴ ἔκφραση. Πρῶτοι οἱ Πυθαγόρειοι φθάνουν σὲ μιὰ τέτοια ὀριστικὴ ἔννοια καὶ γνώση τοῦ κόσμου. Μὲ τὸν ἀριθμὸ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὀριστικὴ ἔννοια, οἱ Πυθαγόρειοι μεταμορφώνουν τὴν γενικὴ ἔννοια τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ μέτρου, τὴν ὁποία ἔθεσε ὁ Ἡράκλειτος, στὴν ὀριστικὴ ἔννοια τῆς ἀναλογίας. Ἡ ἀναλογία, ἡ ὁποία δηλώνει ταυτόχρονα ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρικὴ σχέση, αὐτὴ ἐκφράζει τώρα ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ σύσταση τοῦ κόσμου καὶ γενικῶς καὶ εἰδικῶς. Ἀναλογία εἶναι τὸ σύμπαν στὴν ὁλότητά του, δηλαδή· σύστημα γεωμετρικὸ καὶ ἀριθμητικὸ, ἀναλογία εἶναι καὶ τὸ μικρότατο ὄν στὴν οὐσία του. Ἐδῶ γίνεται τώρα κάτι ὀλωσδιόλου καινούργιο. Ὁ νοῦς κατεβαίνει ἀπὸ τὴ γενικὴ ποιοτικὴ ἔννοια, ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ Ἡρακλείτου, σὲ μιὰ εἰδικὴ ποσοτικὴ ἔννοια, μὲ τὴν ὁποία ἔρχεται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν οὐσία τῶν ὄντων. Τὸ ποσόν, μὲ τὶς ἄπειρες συγκεκριμένους διακρίσεις του, γίνεται τώρα ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ τῶν ὄντων. Μὲ τὴ στροφή αὐτὴ τοῦ πνεύματος παύει ὁ κόσμος νὰ εἶναι μυθικός.

Κατὰ τὸν Ἡράκλειτο ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐνότητα, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι συλληπτὴ μόνο μὲ τὴ διαίσθησι. Τώρα ὁ κόσμος γίνεται λογικὰ προσιτός, γίνεται ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Ὁ Ἡράκλειτος συνέλαβε τὴν ἐνότητα, ἀλλὰ σταμάτησε στὴν ἀπλῆ θεὰ αὐτῆς τῆς ἐνότητος, ἡ ὁποία ἀδιάκοπα χωρίζεται σὲ ἀντιθέσεις δίχως ὅμως ποτὲ οἱ ἀντιθέσεις νὰ καταστρέφουν τὴ βασικὴ ἐνότητα τοῦ κόσμου. Ὁ Ἡράκλειτος σταμάτησε σ' αὐτὸν τὸν γενικὸ ὀρισμὸ, δὲν ἐξειδίκευσε τὴ θεωρία του, ὥστε νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ στὰ ἐμπειρικὰ καθ' ἕκαστα καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν εἰδικὴ μορφή τοῦ κάθε ὄντος. «Ἐνα εἶναι τὸ σοφόν—ἔτσι κηρύττει—νὰ συλλάβῃ κανεὶς τὸ νόημα ποὺ κυβερνάει ὅλα καὶ τὸ καθένα». Δὲν τὸν ἐνδιαφέρει λοιπὸν ἡ εἰδικὴ γνώση τῶν πολλῶν, ἡ συγκεκριμένη ἀνάλυση καὶ ἐρμηνεία τοῦ καθενὸς ὄντος, ἀλλὰ ἡ μία γενικὴ κυβερνητικὴ ἀρχὴ τοῦ κόσμου. Γιὰ τοῦτο κατακρίνει καὶ τὴν πολυμαθεῖα. Ὁ νοῦς μ' αὐτὴν σκοτίζεται καὶ δὲν φθάνει στὴν ἐνότητα. Δύο δρόμοι τῆς γνώσεως ἀνοίγονται τώρα χωριστοὶ ὁ ἕνας, ἀπὸ τὸν

άλλον. Αυτόους πρέπει νά τούς παρακολουθήσωμε χωριστά, αν θέλωμε νά φθάσωμε σ' εκείνη τήν ένιαία έννοια τής φιλοσοφίας, ή όποία άποτελεϊ τήν βάση τής κλασσικής έλληνικής φιλοσοφίας και συγκεκριμένως του Πλάτωνος. 'Η μεγάλη συμβολή τών Πυθαγορείων είναι ότι αυτοί άνοιξαν τόν ένα άπ' αυτούς τούς δυό δρόμους και ότι διήνυσαν τόν δρόμο αυτόν ώς τó τέλος του. 'Ο δρόμος αυτός οδηγεί εις τήν ειδική γνώση και τή θετική έρμηνεία τών όντων. Πρίν άπό τούς Πυθαγορείους ύπήρχε μόνον ό άλλος δρόμος, ό γενικός, ό συνοπτικός, όπου όλα τά όντα ανάγονται σέ μιá καθολική άρχή και μέσα της αναχωνεύονται.

"Ηδη οι άρχαίοι είχαν αναγνωρίσει στους Πυθαγορείους αυτήν τήν έξαιρετη θέση μέσα στην ιστορία τής φιλοσοφίας. 'Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (412—485 μ.Χ.) λέγει κάπου, ότι ό Πυθαγόρας πρώτος ύψωσε τή γεωμετρία σέ έλεύθερη έπιστήμη, γιατί έθεώρησε τις άρχές της άπό πάνω πρós τά κάτω και όχι μέ βάση υλικά αντικείμενα, αλλά έρεύνησε τά θεωρήματά της ύλωσδιόλου λογικώς. 'Η γνώμη όμως αυτή του Πρόκλου φαίνεται νά αντίκειται κάπως σέ ό,τι γενικώς είναι γνωστό περί του Πυθαγόρα και τής σχολής του. 'Αλλά τούτο φαίνεται άπλώς, όπως θα δείξωμε άμέσως. Οι πρώτες ιστορικές άρχές τής φιλοσοφίας τών Πυθαγορείων είναι άνεξιχνίαστες. Δέν γνωρίζομε μέ ιστορική ασφάλεια πώς άρχισε τó θρησκευτικό και πολιτικό κίνημα τών Πυθαγορείων. 'Ομως πρέπει νά θεωρηθῆ, ως βέβαιον ότι κατ' άρχάς ή φιλοσοφική αίρεση τών Πυθαγορείων είχε σκοπούς όχι θεωρητικούς, αλλά πρακτικούς. 'Ο όμιλος τών Πυθαγορείων ήταν μιá κοινωνία όχι θεωρητική, αλλά πρακτική. 'Ο όμιλος αυτός δέν ήθελε νά δώση στα μέλη του, άρχικώς τουλάχιστον, γνώσεις έπιστημονικές, αλλά ήθελε νά τούς δείξη ένα ώρισμένο θρησκευτικό και ήθικό δρόμο σωτηρίας. Γι' αυτό και όλες οι θεωρίες που μέ κάποια ιστορική βεβαιότητα μπορούμε νά αποδώσωμε στον Πυθαγόρα έχουν ήθικό και θρησκευτικό χαρακτήρα. Οι θεωρίες αυτές έχουν στενή συνάφεια μέ τήν όρφική θρησκευτική παράδοση, ή όποία κατά τήν έποχή του Πυθαγόρα είχε βαθύτατες ρίζες μέσα σέ δλη τήν έλληνική πνευματική ιστορία. Περιγράφουν τήν τύχη τής ψυχής, ή όποία έπεσε άπό τó άρχικό καθαρό της είναι μέσα στή φυλακή του σώματος. 'Η ψυχή κυκλογυρίζει, άφ' ότου έπεσε

μεσα στη σειρά τῶν γεννήσεων, ἀπὸ σῶμα σὲ σῶμα καὶ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ διατρέξῃ τὸν δρόμο αὐτὸν ὥσπου νὰ λυτρωθῇ. Ὁ πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ὁ Πλάτων ὁμιλεῖ στὴν Πολιτεία του, εἶχε σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ τὴν ψυχὴ νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφὴ καὶ καθαρότητά καὶ τέλος νὰ τὴν βγάλῃ ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν γεννήσεων. Τὰ αἰτήματα αὐτοῦ τοῦ βίου εἶναι κυρίως ἀρνητικά, ὑψώνουν ἓνα ἀσκητικὸ ἰδεῶδες, τὸ ὁποῖον φθάνει ὡς τὰ μικρότερα πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι πῶς συμβιβάζεται αὐτὸς ὁ ἀπολυτρωτικὸς χαρακτήρας τῆς θεωρίας τοῦ Πυθαγόρα μὲ τὴν εἰκόνα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Πυθαγόρα ὡς ἐρευνητοῦ. Καὶ ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἦταν ἐρευνητῆς μπορούμε μὲ βεβαιότητα νὰ τὸ συμπεράνωμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία παράδοση. Ἡδη ὁ Ἡράκλειτος βεβαιώνει ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐγνώριζε πρὸ πολλὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς συγχρόνους του καὶ τὸν κατηγορεῖ μάλιστα γιὰ τὴν πολυμάθειά του: «Ὁ Πυθαγόρας ὁ υἱὸς τοῦ Μνησάρχου, ἔδειξε τὴν μεγαλύτερη ἐπιμέλεια ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἐρευνα, κι' ἀφοῦ διάλεξε μέσα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τῶν ἄλλων, ὅ,τι τοῦ χρειάζονταν, συνέθεσε τὴ δική του σοφία, τὴν πολυμάθεια, τὸ κακοτέχνησμά του». Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐξυμνεῖ τὸν Πυθαγόρα, ὡς τὸν ἀνθρώπο μὲ τὴν ὑπεράνθρωπη γνώση, μὲ τὸν μεγαλύτερο πλοῦτο τοῦ πνεύματος καὶ ὡς τὸν ἀνθρώπο ποὺ εἶναι κύριος σὲ πολλὰς τέχνες. Πῶς συνδυάζεται λοιπὸν τώρα ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ τάση τοῦ Πυθαγόρα καὶ ἡ στροφή του πρὸς τὴ γνώση τῶν εἰδικῶν ὄντων μὲ τὴν λυτρωτικὴ καὶ ἀσκητικὴ κατεύθυνση; Πῶς συνυπάρχουν στὸ ἴδιο πρόσωπο τὰ δύο αὐτὰ ἀντίθετα πράγματα; Ὅσο παράδοξο κι' ἂν φαίνεται, ἀκριβῶς σ' αὐτὸν τὸν συνδυασμό, τὸν ὁποῖον ὅμως πρέπει νὰ κατανοήσωμε, ἔγκειται ἡ ἀξία καὶ ἡ σημασία τῆς καθαρᾶς θεωρίας τοῦ Πυθαγόρα.

Τὸ νόημα τοῦ θεωρητικοῦ βίου, ὅπως τὸ ζητάει ὁ Πυθαγόρας, εἶναι τοῦτο: ὅτι πρέπει ταυτοχρόνως καὶ νὰ νοήσωμε τὸν κόσμον καὶ νὰ λάβωμε ἀπόστασιν ἀπ' αὐτόν. Αὐτὴ εἶναι ἡ διπλῆ δύναμις τῆς θεωρητικῆς ζωῆς, ὅτι μ' αὐτὴν εἴμαστε ταυτοχρόνως καὶ μέσα στὸν χρόνον καὶ ἔξω ἀπ' αὐτόν. Ἡ θεωρητικὴ κατανόηση τοῦ κόσμου μᾶς ὀδηγεῖ συνάμα καὶ πολὺ κοντὰ στὰ πράγματα ἀλλὰ καὶ μᾶς κρατᾷ μακριὰ ἀπ' αὐτά. Ἡ γνώση ἄλλωστε εἶναι ἐκεῖνη ποὺ προπαρασκευάζει τὴν ψυχὴ γιὰ τὸν ἀληθινὸ δρόμον τῆς σω-

τηρίας της, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ στὸ νοητό. Ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση τοῦ καθαρμοῦ τῆς ψυχῆς, ποὺ εἶναι σκοπὸς θρησκευτικός, ἀναπηδᾷ ἡ ἔννοια τῆς καθαρᾶς θεωρίας, τῆς λογικῆς γνώσεως. Ἡ ἔννοια «καθαρός» καὶ «κάθαρσις» περιέχει τώρα δύο γνωρίσματα, σημαίνει ταυτοχρόνως τὴν θρησκευτικὴν καθαρότητα καὶ τὴν λογικὴν καθαρότητα τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ τὴν καινούργια αὐτὴν πεποίθηση ὅτι κάθε ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια βασίζεται σὲ καθαρὰ λογικὰ νοήματα καὶ κατευθύνεται πρὸς αὐτά, ὑψώνονται τὰ μαθηματικὰ γιὰ πρώτη φορά σὲ ἐλεύθερη ἐπιστήμη. Τὰ παραγγέλματα καὶ οἱ κανόνες τῆς πρακτικῆς μετρητικῆς τέχνης τῆς γῆς προσλαμβάνουν τώρα τὴ μορφή τῆς Γεωμετρίας, ἡ ὁποία σημαίνει σύστημα ἀληθειῶν αὐστηρῶς καθωρισμένων καὶ λογικῶς συναρτημένων μεταξὺ των. Ἡ λογιστικὴ, ποὺ ὡς τώρα ἦταν τέχνη τῶν λογαριασμῶν ποὺ ἦταν ἀναγκαῖοι στὴν καθημερινὴ ζωὴ, γίνεται τώρα καθαρὰ ἀριθμητικὴ, δηλαδή καθαρὰ θεωρία ἀριθμῶν.

Μὲ τὴ στροφή αὐτὴν τῶν Πυθαγορείων ἀπὸ τὴς πρακτικῆς τέχνης πρὸς τὴν καθαρὰ θεωρία, ἀνακύπτει ἡ συστηματικὴ ἔννοια τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι θεωροῦν τὸν ἀριθμὸ ὡς τὴν οὐσία τῶν ὄντων, σημαίνει ὅτι τώρα ἀνακαλύπτεται ἡ πραγματικὴ οὐσία τῶν καθαρῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς καθαρᾶς φυσικῆς ἐπιστήμης. Οἱ Πυθαγόρειοι δὲν ἐταύτισαν τὰ αἰσθητὰ ὄντα μὲ τοὺς ἀριθμούς, ἀλλὰ ἀναφέρουν, ἀνάγουν, τὰ ὄντα στοὺς ἀριθμούς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι χωρίζουν τὰ μὲν ἀπὸ τοὺς δέ. Καὶ ὁ Ἄριστοτέλης, στὴς εἰδήσεις ποὺ μᾶς δίδει γιὰ τοὺς Πυθαγορείους καὶ γιὰ τὴ θεωρία τους, δὲν ὀμιλεῖ γιὰ ὀλοκληρωτικὴ συνταύτιση τῶν ὄντων μὲ τοὺς ἀριθμούς, ἀλλὰ λέγει ὅτι τὰ συγκεκριμένα ὄντα μιμοῦνται τὴς σχέσεις τῶν ἀριθμῶν. Τὴν ἔννοια αὐτὴ τῆς μιμήσεως τὴν ταυτίζει ὁ Ἄριστοτέλης μὲ τὴν ἔννοια τῆς πλατωνικῆς μεθέξεως. Ἡ μέθεξις ὅμως εἶναι μιὰ ἔννοια ποὺ δηλώνει καὶ σχέση ταυτότητας καὶ σχέση ἑτερότητας. Ἡ μέθεξις εἶναι ἡ ἐνότητα τῶν ἀντιθέσεων. Ἔτσι καὶ ὁ Ἄριστοτέλης χαρακτηρίζει τὴν ἄρμονία τῶν Πυθαγορείων ὡς «κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν ἐναντίων», γιατί, ὅπως λέγει ἓνας διάσημος πυθαγόρειος, ὁ Φιλόλαος, «τὰ ὅμοια καὶ τὰ συγγενικὰ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἄρμονία». Τουναντίον τὰ ἄνισα, τὰ μὴ συγγενικὰ καὶ τὰ ἀντίθετα πρέπει νὰ σμίξουν σὲ μιὰ ἄρμονία καὶ μονάχα μ' αὐτὴν κρατιοῦνται στὴν

τάξη τοῦ κόσμου μαζί. Ἔχομε λοιπὸν καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸν Ἡράκλειτο, δύο ἔννοιες· τὴν ἔννοια τῆς ἀντιθέσεως, τῆς ἀντινομίας, καὶ τὴν ἔννοια τῆς συνθέσεως, τῆς συναίρέσεως τῶν ἀντιθέτων. Ἔτσι ἐξηγοῦνται καὶ οἱ διπλοῖ. χαρακτηρισμοί, ποὺ δίδουν οἱ Πυθαγόρειοι στοὺς ἀριθμούς. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τονίζουν ὅτι ὁ αἰσθητὸς κόσμος καὶ ὁ κόσμος τῶν ἀριθμῶν εἶναι ἀχώριστος, ἐνιαῖος, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος προσθέτουν ὅτι ὁ ἀριθμὸς, ὡς μορφή νοητῆ, εἶναι χωριστὸς ἀπὸ τὴν ὕλη, ἡ ἀρχὴ εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὰ ἀρχόμενα, γιατί αὐτὴ ἔχει μιὰ εἰδικὴ σημασία, ἓνα εἰδικὸ νόημα, ποὺ δὲν τὸ ἔχουν τὰ αἰσθητά. Οἱ ἀριθμοὶ καὶ τὰ Μαθηματικά μποροῦν καὶ πρέπει νὰ νοηθοῦν, ὅπως εἶπε ἀργότερα ὁ Σιμπλίσιος, χωριστὰ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ ὄντα, «χωρὶς ὑφιστάμενα», ἀλλὰ ὄχι ὡλοσδιόλου ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ αἰσθητά. Πρέπει νὰ νοηθοῦν χωριστὰ μέσα στὰ αἰσθητά.

Οἱ δύο αὐτὲς κατευθύνσεις τοῦ σκέπτεσθαι ἐνώνονται μέσα στὸν Φιλόλαο. Ὅ,τι συνδέει κατὰ τὸν Φιλόλαο τὸ εἶναι τῶν ὄντων μὲ τὸ εἶναι τῶν ἀριθμῶν εἶναι ἡ ἀλήθεια, δηλαδὴ ἡ ἀντικειμενικὴ γνώση. Οἱ ἀριθμοὶ δὲν εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια περὶ τῶν ὄντων. Ὁ Φιλόλαος λέγει· «πράγματι ὅλα, ὅσα μπορούμε νὰ γνωρίσωμε ἔχουν μέσα τους ἓνα ἀριθμὸ, γιατί χωρὶς αὐτὸν δὲν μπορούμε νὰ διανοηθοῦμε τίποτε ἢ νὰ τὸ γνωρίσωμε, γιατί ἡ φύση τῶν ἀριθμῶν χαρίζει γνώση, ὁδηγεῖ καὶ διδάσκει τὸν καθένα γιὰ κάθε πρᾶγμα, ποὺ τοῦ εἶναι ἀμφίβολο ἢ ἀγνωστο. Γιατί τίποτε ἀπὸ τὰ πρᾶγματα δὲν θὰ ἦταν σὲ κανένα φανερό, οὔτε σὲ σχέση πρὸς τὸν ἑαυτό του οὔτε σὲ σχέση μὲ τὰ ἄλλα, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ οὐσία του.» Ἔτσι ὁμοίως ὁ ἀριθμὸς συναρμόζει ὅλα τὰ πρᾶγματα μὲ τὴν αἴσθηση μέσα στὴν ψυχὴ καὶ τὰ κάνει μ' αὐτὸ γνωστὰ καὶ ἀνάλογα τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο πρὸς τὴ φύση τοῦ γνώμονος, δηλαδὴ τοῦ ἀριθμοῦ, γιατί ὁ ἀριθμὸς τοὺς δίνει σωματικότητα καὶ χωρίζει τίς σχέσεις τῶν πεπερασμένων καὶ τῶν ἀπείρων πραγμάτων γιὰ τὸ καθένα χωριστὰ).

7. ΟΙ ΕΛΕΑΤΑΙ

α) Ὁ Ξενοφάνης

Ὁ Ξενοφάνης γεννήθηκε στὸν Κολοφῶνα τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὰ 570 π.Χ. Μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς πατρίδας του ἀπὸ τοὺς